

Мирко БАРИЈАКТАРОВИЋ

О ИМЕНИМА ДВА СЕЛА ИЗ ГОРЊЕГ ПОЛИМЉА
/Трепча код Плавског блата и Лагатора у Бихору/

УВОД

Познато је да су нека имена наших географских објеката, или насеља, старија, да је понеко туђег порекла али да су она већином млађа и домаћег постанка. Сменом, пак, становништва, или из којих других разлога, раније име се каткад замени новим. (Случај Беране – Иванград после Другог светског рата). У наредним излагањима биће говора о настајању имена средњовековног села Трепча код Плавског блата¹ и његовој замени другим именом као и о пореклу имена села Лагатори у Бихору.

I

У Дечанским хрисовуљама, којима се Стефан Дечански, односно његов син Душан, завештали већи број села новоподигнутом манастиру Дечанима (довршеном 1335), била су нека и из ондашње жупе Плав, као: Град, Рибари, Комарани, Велика, Добра река и друга. Кад кажемо и нека друга међу њима је била и Трепча, чијег имена данас овамо нема.² Идући, наиме, од Плавског блата (тј. од исто-

¹ Будимир мисли да је термин блато (арб. baltë) илирског порекла (М. Budimir, Mesto arbanaškog u krugu indoevropskih jezika, Albanološka istraživanja II, Priština 1963, 7.)

² Додуше, и са именима неких других насеља догодиле су се одређене промене. Од негдашњег малог села Гусиња временом се развила варошица истог имена. На простору селâ Град и Рибари настала је данашња варош Плав (чи-

ка ка западу) у правцу Гусиња и данашње државне границе према Албанији, та села су наведена оним редом којим су иначе била смештена: Трепча, Досуђе, Грнчар, Гусиње и Врмоша.³ Из овог низа насеља име сваког од њих је до данас очувано осим имена села Трепча. Шта је било са тим селом, односно његовим именом? Народно казивање овде нам не може ништа помоћи. Намерно или ненамерно, у вези са тим све је заборављено. Покушајмо да то објаснимо.

Пишући (1921) антропогеографску монографију о Плавско-гусињској области, вредни Андрија Јовићевић није дознао где се налазило старо насеље Трепча.⁴ Можда није за тим посебно ни трагао.

Године 1940. Миодраг Пурковић је једноставно поистоветио име некадашње Трепче код Блата са именом другог села истог имена, које се, одавно а и данас налази поред Лима на средини између Андријевице и Берана⁵, а које је у свом извештају (почетком 17. столећа), под именом Трапане, поменуо и Марјан Болица.⁶ Међутим,

☞

ји се средишни део назива Град, а именом Рибарска махала зове се онај део насеља који се развио у правцу Блата). Иначе, свођење имена жупе на име само једног насеља десило се не само са Плавом већ и са Будимљом. Наиме, данас под именом Будимља постоји овеће село поред Берана, док је у средњем веку Будимљом називана пространа жупа у којој је била и једна од првих српских епископија (Будимљанска, са седиштем у ман. Ђурђеви Ступови).

Поменусмо да је жупи Плав у средњем веку припадало и село Добра река „са засецима” и „у њему уговорним коњушарима”, „још од времена старе краљице” (Дечанске хрисовуље, Гласник Српског ученог друштва, II одељење, књ. XII, Београд 1880, 117; П. Ивић – М. Грковић, Дечанске хрисовуље, Нови Сад 1976, 115, 307). Да је опет то село, преко којег је пролазио и пут од Зете за Рашку, било са веома пространом територијом види се и по томе што се на њој временом развило више посебних насеља (Радомир Ивановић каже чак 12 села и заселака), Дечанско властелинство, историјски часопис IV, Београд 1954, 198. Једно од њих је и село Ђулићи, чије име је вероватно дошло по имену Доброте Ђурића, сокалника, поменутог у Дечанским хрисовуљама (Ивић-Грковић, цитирани рад 307). Како видимо, нестало је и име старог и пространог села (Добра река) да би место њега, по негдашњим краљевским ергелама коња које су ту држане преовладало име Коњу’е.

³ Дечанске хрис., Гласник Срп. уч. друштва, 115-6; Ивић-Грковић, Деч. Хрисовуље 306.

⁴ А. Јовићевић, Плавско-гусињска област, Срп. етн. зборник 21, Београд 1921, 103.

⁵ М. Пурковић, Попис села у средњовековној Србији, Гласник скопског Филозофског факултета у Скопљу IV/2, Скопље 1940, 149.

⁶ М. Bolica, Opis Sandžaka skadarskoga, Starine XII, Zagreb 1880, 183.

ово је сасвим друго село, које је према народном казивању добило име нешто касније. И то по косовској Трепчи, одакле су, наводно, неки пребези после пада српске државе под Турке, овамо дошли и по свом ранијем (завичајном) селу дали име овој данашњој Трепчи у горњем Полимљу.⁷ Пурковић није запазио да је Болица поменуо и плавску Трпчу (као Трепка).⁸ Болица је иначе географска имена често бележио нејасно и површно. Чинио је то олако. Отуда му је плавска Трепча Трепка а она друга, идући низ Лим педесетак километара, Трапане.

Нешто озбиљније местом несталог имена Трепча, код Плавског блата, бавио се Радомир Ивановић. Он је (1952) мислио да је то старо село било код Гусиња, онамо где је данас село Дóља.⁹ Додуше, с неверицом, Ивановић је уз то додао да „није искључено” да је стара Трепча могла бити поред Блата, онамо где је данас село Мартиновићи. За ту претпоставку није навео никаквих разлога. Ми ћемо зато сада погледати да ли је ово наслућивање Ивановића ипак било, и по чему, оправдано.

Да би се ради обавеза појединих насеља према манастиру, прецизније знао простор, величина и економска снага њихова, у Дечанским повељама су подробно означене и њихове међе. Наводећи опет граничне (међашне) објекте атара села Трепче поменути су нека општини имена као поток, крш, брдо, пут, извор, почивало, летње гладе (сточарски станови), која је данас немогуће пронаћи и препознати. Али, поред тих и таквих објеката (међаша) са именима општег значења, као гранична места атара Трепче поменути су и Блато, Градац и Виситор, као и Трепчи суседно село Досуђе.¹⁰ Виситор је планина (2210 m) у чијем се подножју налази и само Блато (Плавско језеро на надм. висини 906 m), док је ондашњи Градац временом преименован у Велика Јериња. То је оно место, између села Досуђа и Мартиновића, на коме се и сада познају остаци неког старог (кружног облика) утврђења. Код нас је иначе познато да су бројна старија утврђења временом добила друга (нова) имена дата по

⁷ Данашња стариначка породица из овог села, Војиновићи, доводи своју старину и порекло од косовских Војиновића (Р. Вешовић, Плење Васојевићи, Сарајево 1935. с. 144). Да ли је и то домишљање као оно о пореклу имена овог старог села?

⁸ М. Болица, цитирани рад, 183.

⁹ Р. Ивановић, цитирани рад, 198.

¹⁰ Деч. хрисовуље 45, 115; Ивић-Грковић, Цитирани рад, 306.

жени Ђурђа Бранковића у народном предању познатој као „проклета Јерина”.¹¹ Уосталом, део села Досуђа од десетак домова, који се насељу Мартиновићима налази иза Велике Јериње назива се Заграђе¹² (а не Зајерињак). То је једно.

Друго, у средишњем делу села Мартиновића, с доње стране пута Плав-Гусиње, простор где је раније било католичко гробље, назива се „Брегу и Трепча”. У овој појединости јасно је очувано не само негдашње име села већ и његово место. Очуван је и старији српски израз „брег” који значи обала. Ово друго помињемо због тога што су данашњи становници Мартиновића, Арбанаси, чији су преци овамо досељени негде у 18. столећу, пошто је, због турских зулума, његово дотадашње српско становништво било избегло. И, нови становници дали су запустелој Трепчи и ново име (свакако по неком од својих предака Мартину).^{12а} Арбанаси су овде иначе дошли као католици од северноарбанашког племена Климената, да би касније прешли у ислам. Отуда и очувана успомена постојања католичког гробља. По одржавању самог израза „Брегу и Трепча” за одређени простор у данашњем селу Мартиновићима, рекло би се да су нови становници овде ипак затекли колико год српског живља, од кога су ове изразе и могли да чују и прихвате.

Закључак

После свега што је до сада изнето, то јест: да се село Трепча налазило поред Блата (уз обалу, „брег”), да му је, идући Гусињу и Врмоши, прво суседно село било Досуђе, те да су се пашњаци његова атара на планини Виситору додиривали са пашњацима ондашњег познатог села Добра река (данашње Коњу’е)¹³ које се налазило с друге стране ове планине, може, без и најмање сумње, да се тврди да је средњовековно село Трепча, поменуто код Которанина Болице и почетком 17. столећа, било на месту где је данас село Мартиновићи. Од када је дошло до смене његова становништва (18. столеће) ово село добило је и друго име.

¹¹ На пример зидина старог града у „Јагодинској најији”, на „лијевом бријегу Мораве”, назива се Јеринин град (В. Караџић, Српски рјечник, код Јеринин град).

¹² М. Дашић, Васојевићи од помена до 1860. године, Београд, 1986, 70, 119, 234.

^{12а} А. Јовићевић, Цитирани рад, 461.

¹³ Ивић. Грковић, Дечанске хрисовуље, 307.

II

Идући од Берана (старим путем, преко Полице) за Рожаје, на петнаестак километара, поред речице Попче, налази се бихорско село Лагаторе. Делови села су: Селиште, Меаниште, Крст, Поповце, Маријића брдо, Каленице, Осретке. Пре четрдесет година имало је седамдесет домаћинстава. Његови становници су пореклом из црногорских брда, исламизирани.

Проучавајући Бихор, у антропогеографском погледу, не упуштајући се у порекло и значење имена овог насеља, Милисав Лутовац је, као узгред, написао да ово име „вероватно долази по алагаторима или весницима на путу”.¹ Ми ћемо сада покушати нешто одређење и више о томе да кажемо.

У опсежном раду о Црној Гори, Јован Ердѣљановић је, говорећи о селу Угне (недалеко од Цетиња), као и о делу његових становника Бојковића, које називају и Лагаторима, закључио да и име овога села (Угне) и други назив Бојковића (Лагатори) су романског порекла, и да су та имена остала од Влаха.²

Ристо Ковијанић, држећи се Јиречекова мишљења да је израз лагатор грчког порекла, а с обзиром да се село Угне налазило на старом путу Котор-Пећ, сматра да су лагатори били вође весника.³

И ми смо у раду „Легенда и истина о једном старом путу” (1961), прихватајући мишљење Јиречека о пореклу термина лагатор, казали да име бихорског села Лагатор(и), које се налази на старом путу из Зете за Рашку, долази по негдашњим весницима, односно њиховим старешинама.⁴

Донекле може бити спорно да ли је израз лагатор романског (како каже Ердѣљановић) или грчког порекла (како је изнео Јиричек). Уосталом, познато је да су Грци својевремено примали од Римљана, као и Римљани од Грка појединости из културе.

Установа пак и организација весничке службе у зети и Рашкој у средњем веку могла је делом да се развије и уз помоћ Влаха, рома-

¹ М. Лутовац, Бихор и Корита, Српски етнографски зборник 81, Београд 1967, 70.

² Ј. Ердѣљановић, Стара Црна Гора, Срп. етн. зборник књ. 39, Београд 1926, 289.

³ Р. Ковијанић, Помени црногорских племена у которским споменицима, Цетиње 1963, 168.

⁴ М. Барјактаровић, Легенда и истина о једном старом путу, Гласник Етнографског института САНУ IX-X, Београд 1961, 222.

низованог стариначког становништва, чије су сточарске групе често и долазиле из Грчке. Иако претежно сточари, неки од Влаха временом су се специјализовали и за који други посао: прерада вуне, кошење и сређивање траве за зимницу стоке, пренос туђе робе од места до места. Овим последњим, као уносним послом, нарочито су могли да се баве они који су имали већи број коња. То су били познати поносници или ћелатори,⁵ који су обично са овећим турмама,⁶ а под вођством својих крамара⁷ преносили руду, со, вуну или коју другу робу понекад и до удаљених места. За стару и познату влашку групу Матаруге, која се најчешће помиње (у 14. и 15. столећу) у граничним крајевима Херцеговине и Црне Горе, зна се да су масовно и организовано преносили со из приморја у унутрашњост Србије.⁸ Влашких група је у средњем веку иначе било много више по нашим земљама него што ми данас знамо и мислимо.

Уз караване Влаха и њиховим стазама (веће караване је пратила оружана пратња) свакако су могли да иду преносиоци вести. Када пак није било тих караванских дружина, а требало је однети вести на одређено место, весници су, разуме се, и сами ишли. Вероватно понекад и пречицама и краћим путевима од оних којима су каравани могли да се крећу.

Али, да ли је довољно јасно ако се каже да је било весничке службе још када се истиче да су лагатори били старешине весника? Када се опет каже старешина подразумева се да су они имали одређени број себи потчињених људи. Ипак ми не знамо много шта о тој служби. Јер, весника је могло да буде у локалном саобраћају, затим оних које је држава као своје службенике плаћала, а било их је у личној владаревој служби. Нису ли, можда и моћни феудалци имали својих весника? Немамо вести о томе да ли су се, и колико, весници служили коњима као некада јединим саобраћајним помагалом и помоћником? Ако су се служили коњима ко је бринуо о њима (у време Турака поред значајних путева постојале су станице – мензулане, где је било резервних коња), где су „татари” (весници) смењивали уморне коње). Јесу ли весници били обавезни да преносе и

⁵ П. Ивић-М. Грковић, Дечанске хривосуље, Нови Сад 1976, 329.

⁶ Израз је свакако латинског порекла /P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika III, Zagreb 1973, kod turma (караван)/.

⁷ Термин је немачког порекла, вероватно прихваћен преко Саса.

⁸ Ђ. Петровић, Матаруге у касном средњем веку, Гласник цетињских музеја 10, Цетиње 1977, 111.

штогод друго осим усмених и писмених вести? Не знамо о правима тих људи и љиховим старешинама (лагатора).

Миленко Филиповић, позивајући се на Иналцика⁹ и Ђурђева¹⁰ тврди да је именица лагатор у средњем веку означавала нижег војног старешину заправо да је то био назив војног чина.¹¹

Константин Јиречек је, међутим, само кратко, као узгред, казао да су лагатори били старешине весника.¹²

У принципу, код ова два става и нема битне разлике. Радило се о старешини одређенога ранга па било то у војсци или цивилној служби. Уосталом, поједини термини у одређеним приликама могу да промене своје значење и садржај. Особито онда када се појединости из културе примају од кога са стране. Тако је могло да буде у средњем веку код Срба када су много шта прихватили од Византије. А тако је било и у време Турака, који су, поробљавајући балканске народе, понешто и од њих преузели. Тако Турци су, рецимо, усвојили израз сас за рудара уопште,¹³ јер су у Србији затекли у рудницима Сасе, Немце, познате стручњаке за рударске послове. Затим у њиховој војсци била је позната војничка служба. Војнуци су били сељаци (у освојеним земљама), слободни баштиници, али обавезни да иду у рат за Турску. Војнуци су били организовани у „копља”. То је била најмања војна јединица састављена од једног војнука и са најмање два помагача (јамака). Носиоци копаља имали су своје десетаре, а изнад ових лагаторе. Лагатори су имали већи број помагача (јамака). Крајем 16. столећа у Неготинској крајини једно село помиње се под називом Чубра лагатор.¹⁴ Из овога се види да су Турци преузели од Византије термин лагатор са значењем нижег војног старешине (војничким речником код нас би се рекло подофицир). У сваком случају, израз лагатор означава стареши-

⁹ Dž. Inaldžik, *Od Stefana Dušana do Osmanskog carstva*, Prilozi za orijentalnu filologiju III-IV, Sarajevo 1953, 33-5.

¹⁰ V. Đurđev, *O vojniciima*, Glasnik zemaljskog muzeja, nova serija II, Sarajevo, 1947, 101.

¹¹ М. Филиповић, Структура и организација средњовековног катуна, Симпозијум о средњовековном катуну, Сарајево 1963, 93.

¹² К. Јиречек, Историја Срба III, Београд 1923, 28.

¹³ М. Беговић, Наши правни називи у турским споменицима, Глас САНУ 250, Београд 1961, 30.

¹⁴ Д. Бојанић-Лукач, Неготинска крајина у време турске владавине, Гласник Етн. музеја у Београду 31-2, Београд 1969, 69.

ну над одређеном групом војника,¹⁵ али, и весника, који нису били војници. Та бројка је могла да буде већа или мања, у зависности од времена и значаја пута којим су се весници кретали.

Дакле, ако се село Угне (код Цетиња) налазило на старом путу, ако је део Лозничког поља, преко кога је пролазио стари пут, називан Лагатором,^{15a} те ако се бихорско село Лагатор(и) такође налазило на једном старом путу, онда можемо да тврдимо да је ту у Бихору у средњем веку (а можда делом и у време Турака) било седиште, станица групе весника са својим старешином. Познато је да су и срењовековни владари имали своје приватне службенике као што су били коњушари, писари, ђерекари (соколари)¹⁶, станови (или станице), који су бринули о смештају и конаку владара када куд путује (187 члан Друштвеног законика). Да је било и лагатора у служби владара доказ нам је и текст у манастиру св. Ђурђа, у старом Нагоричану, да је ту сахрањен „краљев лагатор”.¹⁷

Име бихорског села Лагаторе(и) могло је да настане по томе што су његови становници били задужени да брину о пријему и даљем отправаљању вести (по истом или другом веснику). Или је, што је вероватније (утолико пре што се име овог села јавља у множини) ту била станица, стално место боравка одређеног броја весника са својим старешином (слично служби „татара” код Турака). Нема ли неке везе са тим и оно да се у бихирском селу, испод Улића брда, у месту Корновице, налази меаниште „где су некада били ханови”.¹⁸

Уместо закључка

Према наставку *-тор*, односно *атор* код речи лагатор, који одмах подсећа на наставак итор код именâ планина Виситор и Дурмитор, јасно је да су то именице романског порекла. Скок истиче да је то видан траг и остатак негдашњег боравка Влаха по тим планинама.¹⁹ Уосталом, од тих стариначких група (као што су били Кричи,

¹⁵ М. Дашић, Васојевићи од помена до 1860. године, Београд 1986, 122-123.

^{15a} М. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд 1976, 222.

¹⁶ К. Лиречек, Историја Срба III, Београд 1923, 28.

¹⁷ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи I, Београд 1902, бр. 86.

¹⁸ М. Лутовац, Цитирани рад с. 70-1.

¹⁹ Ко би данас, и одмах, могао да се досети да име места Тјентише, у Херцеговини, долази по влашкој речи тенда /шатор/ (P. Slok, Etimologijski rječnik hrv. ili srp. jez. III, Zagreb 1973, kod tenda). Ту су некада путници, уморни од дуга путовања, често и по невремену, било да су то били чобани са својим стадима, караванције или весници, морали да се одмарају, сусрећу, ноћивају. Пастири и караванције су свакако носили собом и своје шаторе.

Мацуре, Букумире, Матаруге) у нашим крајевима остало је трагова у језику као што су неки изрази баш из области сточарења (стан, урда, бронза /бронзав сир/, кљора, бурдељ, банда, вала, фаша), као оно што су остала и географска имена као (предеоно име Кричак у подножју Дурмитора, Језера и дела Потарја), затим имена Мацурска јама и у више ровачких села имена Мацурско гробље,²⁰ Букумирско језеро у пределу Комова, у селу Краљима називи Мацурски пут и Мацурско кућиште²¹ те на крају позната насеља под именом Матаруге код Пљеваља, Пријепоља и Краљева, која су настала сталним настањивањем (али истовремено и њиховом цивилизацијом) делова разгранате и некада познате влашке групе Матаруга.²²

Да је пут између Зете и Рашке, као значајна међудржавна веза, ишао преко горњег Полимља не говоре ли о томе и географска имена, која су настала баш у вези за тим путем: Царине на превоју Комова, Коњухе где су некада били коњушари владајуће куће, весничка станица у бихорском селу Лагатори до Ђерекара (соколара) надомак Новог Пазара? Нису ли и бихорски лагатори и пештерски соколари били у служби владарске куће (Рашке односно Србије) као што је био случај и са коњушарима у селу Добра река?

(И село Бастае, недалеко од Берана, у подножју Бјеласице, свакако је добило име по бастасима,²³ како су се влашки називали носачи – кириције – који су од Брскова за жупу Будимљу обављали одређени саобраћај.

²⁰ М. Барјактаровић, Ровца – етнолошка монографија, Издање ЦАНУ, Титоград 1984, 19.

²¹ Р. Вешовић, Племена Васојевићи, Сарајево 1935, 135.

²² М. Барјактаровић, Откуда име селу Матаруге (код Пријепоља) и око њега, Ономатолошки прилози 14, Београд 1998, 4.

²³ Р. Skok, Etimol. rječn. hrv., odn. srp. jezika, I, Zagreb 1971, kod bastasi.

